

Ebû Reyhan El Birûnî, Maziden Kalanlar (El Âsar el-Bâkiye), Arapçadan çev., D. Ahsen BATUR, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, 455 s., ISBN: 978-975-8839-79-7.

İslam Dünyası'nın bilimde zirveye ulaştığı zamanlarda yaşayan Birûnî (973-1051) Zeki Velidî Togan'ın özgün bir biçimde ifade ettiği üzere: "Yalnız İslam âleminin değil bütün dünyanın orta çağlarda yetişmiş en büyük ilim simalarından biridir". Malum olduğu üzere Türkler ile meskûn bir coğrafyada, Batı Harezm bölgesinde, dünyaya gelen bu büyük şahsiyetin etnik kökeni tartışma konusudur. Galip ihtimalle Türk olmasına rağmen tarihin derinliklerinde kendilerine ecdat yaratmaya mütemayil, mazileri problemleri bazı guruhlar, tâife-i ekrâd ve yandaşları, onun Soğd asıllı olduğunu iddia etmektedirler. Arap ya da Fars kökenli olmadığı ise eserleri üzerinde yapılan linguistik ve tekstolojik tetkikler neticesinde anlaşılmıştır.

Mevcut bilgilerimize göre, toplam 126 adet kitap telif eden Birûnî'nin ancak 22 eseri günümüze kadar ulaşmıştır. Yitirilen eserleri arasında "Tahzîr min kibel et-Türk" (Türklerden Gelecek Tehlike Konusunda Uyarı) başlığını taşıyan kitap, isminden de anlaşılacağı üzere, ilgi çekici olmalıdır. Birûnî'nin büyüklüğü ve beynelmilî ilim âlemindeki yüce mevkiî herkesçe malumdur lakin 2011 yılına kadar bir tek eserinin dahi Türkçeye tercüme edilmemiş olması hayret verici olduğu kadar izahatın da varestedir. Hâl böyle iken, eski dünyada hüküm süren muhtelif dinlere mensup milletler ile kavimlerin takvimlerini, bayramlarını, kutsal günlerini, yortularını ve çeşitli rivayetlerini anlatan mühim eseri "El Âsar el-Bâkiye" müterciminin deyimiyle "İngilizlerden 123, Ruslardan 53 ve Özbeklerden 42 yıl sonra" nihayet büyük bir titizlikle Türkçeye çevrilmiştir.

XX. bölümden oluşan esere mütercim D. Ahsen BATUR tarafından "Birûnî ve Zamanı" (s. 9-35) başlığı altında mufassal ve gayet anlaşılır bir mukaddime yazılmıştır. Burada müellifin hayat hikâyesinin yanı sıra Birûnî'nin adı, eserleri ve kullandığı dil hakkında da bilgi verilmiştir. Ayrıca bahis mevzu eser ile ilgili yapılan çalışmalara da temas edilmiştir.

Birûnî, Giriş (s. 37-40) bölümünde Allah'a hamdüsena ettikten sonra kitabın yazılış amacını şu sözlerle ifade etmiştir: "İmdi; eğitilmiş insanlardan biri bana halkların kullandıkları takvimler, bu takvimler arasındaki temel farklar, aylar ve yıllarla ilgili örtüşmezlikler, tarihlerin başlangıçları, halkları buna iten sebepler, belli bayramlar, birbirine uymayan vakitler, uygulamalar vs. ile ilgili günlerin neler olduğunu sordu. Ayrıca konuyla ilgilenen kişilerin en rahat şekilde anlayacağı tarzda ve değişik kitaplara müracaat etmeyi gerektirmeyecek, konuyla ilgili kişilere sorular sormaktan kurtaracak bir şekilde olması teklifinde bulundu" (s. 38).

I. Bölüm: “Gece ve Gündüz, İkisinin Toplamı ve Başlangıçları Üzerine” (s. 41-46) başlığını taşımaktadır. Burada astronomi ile ilgili birtakım izahat verilmiş ve aydınlıkla karanlığın ilişkisi üzerinde durulmuştur.

II. Bölüm: “Gece-Gündüzden Oluşan Ayların ve Yılların Mahiyeti” (s. 47-51). Şemsî Yıl, Kamerî-Şemsî Yıl (Ay-Güneş Yılı) ve Hintlilerin Yılları hakkından bilgi verilmiştir.

III. Bölüm: “Tarih ve Halkların Farklı Tarihler Kullanması Üzerine” (s. 52-78). Bu bölümün hemen başlangıcında tarih ile takvim arasındaki münasebet ve bunların gerekliliğine dikkat çekilmiştir: “Tarih, geçmişteki herhangi bir yılın ilk gününden itibaren başlayan belli bir süre aralığıdır. Herhangi bir peygamberin bir mucize ve delillerle gönderilmesi, muktedir ve despot bir kralın tahta çıkışı, bir halkın tufanla, bir afet veya depremle, yerin yarılp toprak altında kalmasıyla veya bir veba salgını yahut çok şiddetli bir kıtlıkla yok oluşu, devletin el değiştirmesi, bir halkın yerini başka bir halkın alışı yahut çok büyük bir semavî olayın vukuu, yeryüzünde birbirini takip eden asırlar veya uçsuz bucaksız bölgelerdeki meşhur olaylar, belirli tarihlerle zikredilir. Bunun başka bir yolu yoktur. Her dinî ve dünyevî olayın, değişik bölgelerde yaşayan her bir halkın başına gelen hadiselerin birer tarihi vardır ve bu tarihler hükümdarların veya peygamberlerin yahut devletlerin zamanları veya herhangi bir olayın vuku bulduğu dönemlerde tespit edilir. Muamelatta zaman tespitinde gerekli takvimler ancak bu tarihlerle belirlenir” (s. 52).

IV. Bölüm: “Zülkarneyn Üzerine” (s. 79-85). İslam dininin doğuşunu müteakip tarihin her devrinde ilgi çeken Zülkarneyn meselesi üzerinde durulmuştur. Uzun olmayan bu bölümde, çok kısa da olsa Hazar, Bulgar ve Suvar Türklerinden de bahsedilmektedir.

V. Bölüm: “Önceki Tarihlerde Kullanılan Aylar” (s. 86-122). Pers Ayları, Soğdianların Ayları, Batıların Ayları, Yahudilerin Ayları, Süryani Ayları, Arap Ayları, Semûd Kavminin Ayları ve Araplarda Gün İsimleri gibi alt başlıkları bulunan bu bölüm, özellikle eski metinlerin tercümesi ile uğraşan kimseler için adeta bir lügat niteliği taşımaktadır. Ayrıca Ramazan ayının süresine ilişkin malumat ihtiva etmektedir.

VI. Bölüm: “Tarih Hesaplamaları, Hükümdarların Saltanat Yılları ve Onlarla İlgili Rivayetler” (s. 123-169). Bölümün hemen başında kutsal kitaplardaki kronolojik ihtilaflar ile ilgili bilgiler mevcuttur. “İnsan Ömrü, Tabiatın Düzensizlikleri, İnsan Ne Kadar Yaşar” gibi alt başlıklar altında ilgi çekici konulara temas edildikten sonra Asur, Babil ve Keldanî krallarının saltanat sürelerini gösteren tablolar verilmiştir. Ayrıca yeryüzündeki hemen hemen bütün kralların aldıkları unvan ve lakaplar topluca gösterilmiş (s. 147-148) ve yine Abbasi halifeleri tarafından verilen abartılı unvanlar da bir liste halinde sunulmuştur. Bu bölümdeki malumat özellikle ortaçağ tarihi ile uğraşan müverrihler için oldukça önemlidir.

VII. Bölüm: “Sahte Peygamberler ve Aldatılmış Toplulukları” (s. 170-194). “Budasef, Mani, Mazdek, Müseyleme, Bahafirid b. Mahfuridin, Mukanna, Hallac, Mehdi ve Deccal Meselesi, İbni Ebû Zekerriyya, İbni Ebu'l Asakir” konularına kısaca temas edilmiş ayrıca Yahudî, Hıristiyan, Mecusî ve İbranî kelimelerinin anlamları

üzerinde durulmuştur (s. 184-185). Bahis mevzu bölüm, hem Türk tarihi hem de İslam tarihi hakkında mühim malumat ihtiva etmektedir.

VIII. Bölüm: “Pers Aylarındaki Bayramlar ve Nevrûz” (s. 195-224). Perslerin festivalleri ve takvimleri hakkında ayrıntılı bilginin bulunduğu bu bölümde ay isimleri ve anlamları da kayıt altına alınmıştır.

IX. Bölüm: “Soğd Aylarındaki Festivaller” (s. 225-227). Sadece üç sayfadan müteşekkil olan bu bölümde Soğdlara ait bazı bayramların isimleri verilmiş, tafsilata girilmemiştir.

X. Bölüm: “Harezmlilerin Festivalleri” (s. 228-235). Yine oldukça kısa olan bu bölümde birtakım festivallerin isimleri belirtilmiş ve ay konakları (menâzil el-kamer) hakkında bilgiler verilmiştir.

XI. Bölüm: “Harezmsah’ın Harezim Festival Takviminde Yaptığı Reform” (s. 236-238). Başlıktan da anlaşılacağı üzere, Harezmsah Ebû Said Ahmed b. Muhammed’in 959 yılında yaptığı takvim reformuna kısaca değinilmiştir.

XII. Bölüm: “Rumlarda ve Diğer Halklarda Rumî Takvim Günleri” (s. 239-283). Oldukça uzun olan bu bölümde Rum ayları ve günleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. “Kocakarı” soğuklarına ilişkin ilgi çekici rivayetlerin yanı sıra (s. 257) Oğuzların inançları hakkında da kısa bilgiler verilmiştir (s. 268).

XIII. Bölüm: “Yahudî Aylarındaki Oruçlar ve Bayramlar” (s. 284-297). Yahudî aylarının isimleri ve bu aylardaki kutsal günler hakkında ayrıntılı bilgi sunulmuştur. Bu bölümdeki kayıtlar bilhassa İlahiyat ve İsrailiyat ile ilgilenen bilim adamları açısından önemlidir.

XIV. Bölüm: “Melkî Hıristiyanların Kullandıkları Süryanî Takvimindeki Bayramlar ve Önemli Günler” (s. 298-317). Hıristiyanlığın başlıca mezhepleri olan Melkî, Nesturî ve Yakubîler hakkında muhtasar tanıtıcı bilgi verildikten sonra ay ay, gün gün festivaller ve yortulardan bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra Hıristiyanlıkla ilgili birtakım kavramların izahı da yapılmıştır.

XV. Bölüm: “Hıristiyan Orucu, Müşterek Kutlanan Bayramlar ve Anma Günleri” (s. 318-324). Bu kısa bölümde festivaller tablo halinde gösterilmiş ve Büyük Perhiz ile ilgili bayramlardan bahsedilmiştir.

XVI. Bölüm: “Nesturî Bayramları, Yortuları ve Oruç Günleri” (s. 325-331). Melkî Hıristiyanlar ile Nesturîlerin ayrılığa düştükleri bazı anma günlerinden bahsedilir.

XVII. Bölüm: “Eski Mecusîlerin Bayramları ve Sâbiilerin Oruç ve Bayram Günleri” (s. 332-341). Zerdüştlük hakkında kısa bir girizgâh yapılmış ve kutsal addedilen günlerden bahsedilmiştir.

XVIII. Bölüm: “Arapların Cahiliye Dönemindeki Bayramları” (s. 342-346). Evvela cahiliye devri Arap takviminin başlangıcı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Arapların bu dönemde de Ramazan ayını önemsedikleri ve “sıcakların başlaması ve toprağın yanıp kavrulması sebebiyle” (s. 343) söz konusu aya Ramazan adını verdikleri belirtilmiştir.

XIX. Bölüm: “Müslümanların Önemli Günleri ve Festivalleri” (s. 347-361). Araplar hicretten sonra da eski aylarını kullanmaya devam etmişlerdir. Burada hicri aylarda cereyan eden önemli hadiselerle dikkat çekilmiş ve peygamberlerin faaliyetleri hakkında kısa malumat verilmiştir.

XX. Bölüm: “Aydın Menzilleri, Doğu ve Batı Anları ve Görünüşleri” (s. 362-391). Son bölümün hemen başında “Her âlimden daha üstün biri vardır” diyen Birûnî burada astronomi ve ayın evreleri ile ilgili bilgiler sunmuştur. Ayrıca mevsimler ve yıldızlar hakkında malumat verilmiş ve bazı çizimler de yapılmıştır.

Sonuç (s. 392) bölümünde ise Birûnî telif ettiği eseri şu sözlerle tanımlamıştır: “Herkes kendi yapısına uygun iş görür. Her bir insanın değeri sevdiği şeyle bilinir. Benim gerekli düzeltmeleri yaparak açıkladığım temel konuların, insan aklını tatmin etmeye yeteceğini, insanlığın geçmişteki ahvali hakkındaki görüşlerini yenilemeye rehberlik edeceğini, çeşitli peygamber ve hükümdarların dönemleriyle ilgili şüpheleri ortadan kaldıracığını, kendi inanç ve ritüellerini çok beğenen Yahudi ve Hıristiyanlara doğru yolu göstereceğini sanıyorum. Bu kitabı öyle bir yazdım ki, onu okuyan kişi, ya konuyla ilgili bilgisi benim düzeyimde bir kişi olacak ve beni övecek, bu kitap için verdiğim emeklerimden dolayı bana minnettar olacak, ya da bilgi yönünden beni aşarak hatalarını düzelterek, gözden kaçan kusurlarım için beni hoş görecektir. Üçüncü tip okuyucuya gelince, eğer benim söylediklerimi kabul ederse eserden faydalanmasını, husumet beslerse âciz kalmasını sağlayacak şekilde yazdım”.

Eser, mütercim tarafından ilave edilen “Birûnî’nin Eserleri” (s. 393-399), “Eserlerin Listesi” (s. 400-409), yine mütercim tarafından oluşturulan “Kaynakça” (s. 410-413), “Dizin” (s. 414-432) ve “Resimler” (s. 433-455) ile ikmal edilmiştir.

Sonuç olarak Birûnî’nin “El-Âsar el-Bâkiye” adlı eseri tarih, coğrafya, halk edebiyatı, mitoloji, ilahiyat, astronomi, kronoloji, tıp ve hatta zooloji ile ilgilenen bilim adamlarının kitaplığında bulunması gereken son derece önemli bir kaynaktır. Ayrıca eserin Arapça orijinalinin esas alınıp Rusça, İngilizce ve Özbekçe tercümeleri ile mukayeseli bir biçimde tercüme edilmiş olması da son derece titiz bir çalışmanın ürünü olduğuna şahadet etmektedir.

Öte yandan mütercim D. Ahsen BATUR’a da bir paragraf açmak gerekir. Bilindiği üzere Rusça ve Arapçadan yaklaşık olarak 30 bin sayfa çeviri yapan bu zat başta L. N. Gumilev olmak üzere pek çok mühim tarihçiyi ve eserlerini Türkiye’ye tanıtan kişidir. Yurdumuzda yarı atıl durumda olan üniversiteler ile kurum ve kuruluşların yapamadığı işleri tek başına yapmaktadır. Bize göre, D. Ahsen BATUR âlim olmakla akademisyen olmanın çok farklı şeyler olduğunun en bariz numunesidir.

Kaldı ki üniversitelerde hoca olduğunu zanneden bazı kimseler, liyakatli olup dürüstçe çalışanlar müstesna, tercüme faaliyetleri ile asla ilgilenmezler. Zira yapılan çevirilerin akademik yükselmelere bir katkısı olmayacaktır!!! Bugün başta tarihçiler olmak üzere fakültelerdeki kadroları işgal eden cehl-i mürekkebe giriftâr, ucuz taklitçi, ilim ve lisan iffetinden yoksun, okumayan, okutmayan ve akademisyenliği adı memuriyet gibi algılayıp, bir takım kimselere yamanarak hak etmedikleri mevkileri işgal edenlerin sayıları azımsanmayacak boyutlara ulaşmıştır. “Tarih-i Cihangüşa”

müellifi Alâaddin Ata Melik Cüveynî'nin de veciz bir şekilde ifade ettiği üzere: “Zamanın bütün soysuzları yüceltip şerefli kimseleri düşürdüğünü gördüm. Denizin incileri batırıp leşleri su yüzüne çıkardığı ve terazinin ağır şeyleri alçaltıp hafifleri yükselttiği gibi” (Ankara, 1998, s. 75).

Diğer taraftan günümüzde dahi huzurda el etek öpen, hocasının odasından geri adımlarla çıkan ve şahsi menfaate dayalı seciyesizliğini saygı ve hürmet ile temellendirmeye çalışan kimseler de mevcuttur. Bir okka edebî bir kantar ilime mukabil olduğu hakikatinden hareket edilirse, edep adına yapıldığı iddia edilen edepsizliğin hangi boyutlara ulaştığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Maalesef Türkiye'deki akademik çevrelerde henüz nizamî dilekçe yazamayan sözde üniversite hocalarının bulunduğu yadsınamayacak bir hakikattir. Zira büyük beyinlerin büyük beyinleri, orta beyinlerin küçük beyinleri üniversitelerde istihdam etmeleri mevcut durumumuzun en basit izahıdır. Türk üniversitelerinde her türlü ucuz entrika, gerçek anlamda ideolojiden yoksun siyasî çekişme ve menfaate dayalı yalancı ilişkiler hüküm sürmekte, ilim ile iştiğal ise artık vaka-yı adiyeden sayılmaktadır. Hâl böyle olunca yıllardır hasretiyle yanıp tutuştuğumuz, özgür düşünceye dayalı bilimsel eserlerin ortaya çıkmamasına hayret edilmemelidir. Çünkü yurdumuzda “bireylerin özgürleşmesi problemi” henüz çözülmediği gibi pek çok kimsenin böyle bir sorundan haberi dahi yoktur. Mana âleminin ulularından Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832)'nin ders niteliği taşıyan veciz sözünde de ifade edildiği gibi: “Hür olmadığı halde kendisini hür sananlar kadar köle yoktur”.

Sözde bilgi üretmek için kurulan üniversitelerin hali böyle olunca, zamanın verdiği üzüntüye katlanan D. Ahsen BATUR gibi gerçek ilim sevdalıların değerleri daha da anlaşılır hale gelmektedir. İçerisinde bulunduğu güç ve iptidai koşullara aldırmandan çalışmalarını sürdüren bu mümtaz şahsiyete en azından fahri doktora unvanı verilmeli ve emekleme aşamasında olan Türk bilimine, hassaten Türk tarihçiliğine sağladığı katkılardan dolayı kendisine teşvik ve teskin edici ödüller sunulmalıdır.

Kutadgu Bilig müellifi Büyük Türk Yusuf Has Hacib'in de belirttiği üzere:

Gerek ki bilginler kutlu yaşasın,

Bütün bilgisizler, küstahlar ölsün. (Beyit 1539).

Serkan Acar*

---

* Dr. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir.